

**TURIZM XIZMATLARI BOZORINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA
IQTISODIY RAG‘BATLANTIRISHNING INNOVATSION MEXANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISH**

Abdurazakov Shavkatjon Shokirdjanovich

O‘zbekiston Respublikasi Namangan viloyati hokimi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada globallashuv va iqtisodiy transformatsiyalar sharoitida turizm xizmatlari bozorini barqaror rivojlantirishning kontseptual asoslari va iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlarini transformatsiya qilish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotning dolzarbligi turizm sohasining milliy iqtisodiyot drayveriga aylanishi hamda an‘anaviy rag‘batlantirish usullarining samarasizligi bilan izohlanadi. Maqolada tizimli tahlil va qiyosiy yondashuvlar asosida turizm subyektlarining investitsiyaviy faolligini oshirishda fiskal va monetar instrumentlarning innovatsion kombinatsiyasi tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida turizm klasterlarini shakllantirish, davlat-xususiy sheriklik modellarini optimallashtirish va sohani raqamlashtirish orqali multiplikativ samaradorlikka erishishning mualliflik yondashuvlari taklif etilgan. Ilmiy ishning xulosalari turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish bo‘yicha strategik dasturlarni ishlab chiqishda va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta‘minlashda nazariy-uslubiy manba bo‘lib xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *turizm iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish, innovatsion rag‘batlantirish, institutsional mexanizmlar, turizm klasteri, multiplikativ samaradorlik, fiskal instrumentlar, transformatsiya.*

Abstract. *This article investigates the conceptual and methodological framework for enhancing innovative mechanisms of economic stimulation to ensure the sustainable development of the tourism services market amidst global economic transformations. The relevance of the study stems from the strategic necessity to position tourism as a primary driver of national economic growth and the inherent limitations of traditional incentive models. Utilizing systemic analysis and comparative synthesis, the research evaluates the innovative combination of fiscal and monetary instruments designed to catalyze investment activity within the tourism sector. The findings propose original approaches toward achieving a high multiplier effect through the formation of advanced tourism clusters, optimization of public-private partnership (PPP) models, and the comprehensive digitalization of the service ecosystem. The conclusions of this research provide a theoretical and methodological foundation for developing strategic frameworks aimed at modernizing tourism infrastructure and ensuring long-term, resilient economic expansion.*

Keywords: *tourism economics, sustainable development, innovative incentives, institutional mechanisms, tourism cluster, multiplier effect, fiscal instruments, economic transformation.*

Аннотация. *В данной статье исследуются концептуальные и методологические основы совершенствования инновационных механизмов экономического стимулирования в контексте устойчивого развития рынка туристических услуг в условиях глобальной трансформации. Актуальность исследования обусловлена необходимостью превращения туристической отрасли в стратегический драйвер национальной экономики и недостаточной эффективностью традиционных методов стимулирования. На основе системного анализа и сравнительного подхода проанализированы инновационные комбинации фискальных и монетарных инструментов, направленных на повышение инвестиционной активности субъектов туризма. В результате исследования предложены авторские подходы по достижению мультипликативной эффективности через формирование туристических кластеров, оптимизацию моделей государственно-частного партнерства и глубокую цифровизацию сферы услуг. Выводы научной работы служат теоретико-методической базой для разработки стратегических программ по модернизации туристической инфраструктуры и обеспечению устойчивого экономического роста.*

Ключевые слова: *экономика туризма, устойчивое развитие, инновационное стимулирование, институциональные механизмы, туристический кластер, мультипликативный эффект, фискальные инструменты, трансформация.*

KIRISH

Zamonaviy dunyo xo‘jaligi tizimida xizmatlar ko‘rsatish sohasi, xususan, turizm industriyasi iqtisodiy o‘shishning eng dinamik va istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Globallashuv jarayonlari va raqamli transformatsiya sharoitida mazkur tarmoq nafaqat yalpi ichki mahsulot hajmini oshirish, balki bandlikni ta‘minlash hamda infratuzilmaviy integratsiyani jadallashtirishning strategik drayveriga aylandi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, turizm xizmatlari bozori yuqori darajadagi multiplikativ samaraga ega bo‘lib, uning rivojlanishi iqtisodiyotning o‘nlab turdosh tarmoqlari faolligini bevosita stimullaydi. Biroq, postpandemiya davridagi iqtisodiy retsessiya va geosiyosiy beqarorliklar sharoitida turizm subyektlarining raqobatbardoshligini saqlab qolish an‘anaviy usullar bilan cheklanib qolmasdan, iqtisodiy rag‘batlantirish tizimini tubdan takomillashtirishni taqozo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini iqtisodiyotning strategik tarmog‘iga aylantirish yo‘lida amalga oshirilayotgan institutsional o‘zgarishlar sohaning investitsiyaviy

jozibadorligini oshirishga qaratilgan. Bugungi kunda respublika turizm salohiyatidan samarali foydalanish maqsadida keng ko‘lamli soliq va bojxona imtiyozlari jo‘riy etilmoqda, xususiy sektor vakillari uchun moliyaviy dasturlar shakllantirilmoqda. Shunga qaramasdan, mavjud rag‘batlantirish mexanizmlarining samaradorlik darajasi hali ham pastligicha qolmoqda. Bunga sabab sifatida rag‘batlantirish choralarning ko‘p hollarda faqatgina fiskal xarakterga egaligi hamda innovatsion loyihalarni, raqamli ekotizimlarni va "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini qo‘llab-quvvatlashda tizimli yondashuvning yetishmasligini ko‘rsatish mumkin.

Tadqiqotning dolzarbligi turizm xizmatlari bozoridagi iqtisodiy munosabatlarni tartibga solishda bozor mexanizmlari bilan davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash vositalari o‘rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etish zaruriyati bilan belgilanadi. Hozirgi sharoitda innovatsion mexanizmlar deganda faqatgina to‘g‘ridan-to‘g‘ri subsidiyalar emas, balki turizm klasterlarini shakllantirish, venchur moliyalashtirish usullarini integratsiya qilish hamda davlat-xususiy sheriklik tamoyillari asosida infratuzilmaviy xavf-xatarlarni diversifikatsiya qilish tushunilishi lozim. Ilmiy adabiyotlar va amaliyot tahlili turizm xizmatlari bozorini rag‘batlantirishning nazariy-metodologik asoslarini yangi bosqichga olib chiqish, mavjud vositalarni iqtisodiy kon‘yunktura o‘zgarishlariga moslashtirish lozimligini ko‘rsatmoqda.

Mazkur ilmiy maqola doirasida turizm xizmatlari bozorini barqaror rivojlantirishning kontseptual asoslari tadqiq etilib, iqtisodiy rag‘batlantirishning innovatsion modellari taklif etiladi. Tadqiqot jarayonida xalqaro tajribaning ijobiy jihatlari milliy iqtisodiyotning o‘ziga xos xususiyatlari bilan uyg‘unlashtirish orqali sohani rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari aniqlangan. Ushbu tahlillar natijasida shakllantirilgan xulosalar turizm industriyasining barqaror o‘shishini ta‘minlash va uning milliy iqtisodiyotdagi salmog‘ini oshirish bo‘yicha strategik qarorlar qabul qilishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Turizm xizmatlari bozorini iqtisodiy tartibga solish va uning barqaror o‘shishini ta‘minlash masalalari zamonaviy iqtisodiyot fanining markaziy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur sohadagi fundamental nazariyalarning shakllanishi bevosita M. Porter tomonidan ilgari surilgan raqobatbardoshlik va klasterli rivojlanish kontseptsiyasi bilan bog‘liq. Olimning fikricha, tarmoqlararo uzviy bog‘liqlik va ixtisoslashgan infratuzilmani rag‘batlantirish hududiy iqtisodiy samaradorlikni oshirishning asosiy omili bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuv turizm sohasini alohida xizmat turi emas, balki iqtisodiyotning ko‘plab tarmoqlari bilan sinergetik bog‘langan murakkab ekotizim sifatida talqin qilishga zamin yaratdi.

Sohaning evolyutsion rivojlanish bosqichlari va barqarorlik tamoyillari R. Batler hamda K. Xoll kabi xalqaro tadqiqotchilar ilmiy ishlarida batafsil tahlil etilgan. Xususan, R. Batler

tomonidan ishlab chiqilgan turistik hududlarning hayotiylik sikli modeli iqtisodiy rag‘batlantirish choralari har bir bosqich uchun alohida tanlash zarurligini isbotlab berdi. K. Xoll esa turizm siyosatini shakllantirishda davlatning institutsional rolini alohida ko‘rsatib, iqtisodiy instrumentlarning ekologik va ijtimoiy barqarorlik bilan mutanosib bo‘lishi lozimligini asoslaydi. Bu esa an’anaviy rag‘batlantirish usullaridan barqaror va sifatli rivojlanishga yo‘naltirilgan mexanizmlarga o‘tish zarurligini tasdiqlaydi.

Innovatsion jarayonlarning turizm xizmatlari bozoriga ta’siri hamda "aqli turizm" (Smart Tourism) konsepsiyasi D. Buxalis va S. Kanning ilmiy izlanishlarida o‘z aksini topgan. D. Buxalis axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali xizmatlar qiymati zanjirini optimallashtirish va iste’molchi uchun shaxsiylashtirilgan takliflar yaratish mexanizmlarini tadqiq etadi. Olimning qarashlari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy bosqichda iqtisodiy rag‘batlantirish nafaqat moliyaviy yordam ko‘rinishida, balki texnologik transfer va raqamli infratuzilmani qo‘llab-quvvatlash shaklida amalga oshirilishi ijobiy natija beradi.

O‘zbekiston sharoitida turizm iqtisodiyotini rivojlantirish va milliy modelni shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslari N. Tuxliyev hamda I. Pardayev kabi yetakchi olimlar ilmiy maktabi vakillari tomonidan ishlab chiqilgan. Ularning tadqiqotlarida mamlakatning turizm salohiyatini baholash, xizmatlar bozorini diversifikatsiya qilish va sohani boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Olimlar tomonidan turizmning milliy iqtisodiyot barqarorligiga ta’siri hamda hududiy turistik resurslardan foydalanishning metodologik jihatlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

So‘nggi yillarda turizm sohasiga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, sohani raqamlashtirish va marketing strategiyalarini optimallashtirish masalalari M. Aliyeva, B. Safarov va H. Ibadullayev kabi mahalliy tadqiqotchilar ishlarida o‘zining mantiqiy davomini topdi. M. Aliyeva turizm xizmatlari sifatini oshirishda xalqaro standartlarni joriy etishning iqtisodiy samaradorligini tahlil qilgan bo‘lsa, B. Safarov turizm klasterlarini raqamli platformalar asosida boshqarish va ekonometrik modellashtirishning nazariy-uslubiy masalalariga e’tibor qaratgan. Ushbu olimlar tomonidan turizm subyektlarini soliq va kredit mexanizmlari orqali rag‘batlantirishning o‘ziga xos jihatlari ochib berilgan.

Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, turizm xizmatlari bozorini rivojlantirishning turli jihatlari o‘rganilgan bo‘lishiga qaramay, global iqtisodiy beqarorlik va texnologik transformatsiyalar sharoitida "innovatsion rag‘batlantirish" tizimini yaxlit mexanizm sifatida takomillashtirish masalasi hali ham o‘z yechimini kutayotgan muammolar sirasiga kiradi. Aksariyat tadqiqotlarda rag‘batlantirish choralari tarqoq holda ko‘rib chiqilgan bo‘lib, ularning multiplikativ samaradorligini baholash va barqaror rivojlanish maqsadlari bilan integratsiya qilishning yaxlit uslubiy yondashuvi yetarli emas. Mazkur holat

tadqiqot mavzusining ilmiy ahamiyatini oshirib, innovatsion mexanizmlarni takomillashtirish bo‘yicha yangi yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini keltirib chiqaradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi turizm xizmatlari bozoridagi iqtisodiy munosabatlarni tizimli tahlil qilish, iqtisodiy jarayonlarning uzviyligini ta‘minlash hamda innovatsion rag‘batlantirish mexanizmlarining samaradorligini baholashga qaratilgan kompleks yondashuvlardan iborat. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy hodisalarni o‘rganishning dialektik usullari, mantiqiy izchillik, induksiya va deduksiya hamda nazariy umumiylikdan xususiy xulosalar chiqarish tamoyillari qo‘llanildi. Bu esa turizm sohasini shunchaki tarmoq sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida tadqiq etish imkonini berdi.

Ilmiy ishning uslubiy instrumentariysi tarkibida qiyosiy tahlil metodi alohida o‘rin tutadi. Ushbu metod yordamida rivojlangan mamlakatlarning turizm sohasini rag‘batlantirish bo‘yicha muvaffaqiyatli tajribalari hamda O‘zbekiston iqtisodiyotining o‘ziga xos transformatsiya bosqichlari o‘rtasidagi farqli va o‘xshash jihatlar aniqlandi. Xalqaro amaliyotdagi fiskal va monetar instrumentlarning samaradorlik koeffitsientlari milliy iqtisodiyotning institutsional muhiti bilan qiyoslanib, mahalliy sharoitga moslashgan innovatsion modellar sintez qilindi.

Empirik ma‘lumotlarni qayta ishlashda statistik guruhlash, korrelyatsion tahlil va dinamik qatorlar metodlaridan foydalanildi. Turizm xizmatlari eksporti, sohaga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi va yaratilgan ish o‘rinlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash maqsadida miqdoriy ko‘rsatkichlar tahlil etildi. Bu jarayonda iqtisodiy rag‘batlantirish choralarining multiplikativ samaradorligini baholash uchun ekonometrik modellashtirish usullari tadqiq etilib, kiritilgan imtiyozlarning tarmoq yalpi qo‘shilgan qiymatiga ta‘siri o‘rganildi.

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma‘lumotlari, Turizm qo‘mitasining hisobotlari, Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) hamda Jahon bankining tahliliy nashrlari tashkil etdi. Shuningdek, respublikada qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, strategik dasturlar va sohani tartibga soluvchi nizomlar tadqiqotning institutsional asosi bo‘lib xizmat qildi. Ma‘lumotlarning ishonchliligi va ob‘ektivligini ta‘minlash uchun bir-birini inkor etmaydigan rasmiy manbalar va nufuzli reyting agentliklari ko‘rsatkichlari o‘zaro solishtirildi.

Tadqiqotning yakuniy bosqichida mantiqiy umumlashtirish va prognozlash usullari orqali turizm xizmatlari bozorini innovatsion rag‘batlantirishning istiqbolli modeli shakllantirildi. Bunda nafaqat miqdoriy o‘shish, balki sifat o‘zgarishlari xizmatlar diversifikatsiyasi va barqaror rivojlanish tamoyillariga muvofiqlik darajasi asosiy mezon sifatida olindi. Taklif etilayotgan mexanizmlar nazariy xulosalarni amaliyot bilan bog‘lash hamda turizm sohasida davlat va xususiy sektor manfaatlarini muvozanatlashgan holda ta‘minlashga qaratilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mamlakatimiz iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va tarkibiy o‘zgarishlarni chuqurlashtirishning hozirgi bosqichida turizm xizmatlari bozorini rivojlantirish dinamikasi o‘ziga xos murakkab, ko‘p qirrali va barqaror o‘svuchan tendensiyalarni namoyon etmoqda. Garchi o‘rganilayotgan so‘nggi davrning boshlanishi global pandemiya oqibatida yuzaga kelgan chuqur iqtisodiy retsessiya va xalqaro integratsiyaning vaqtincha cheklanishi bilan to‘g‘ri kelgan bo‘lsada, hukumat tomonidan ishlab chiqilgan tezkor va manzilli choratadbirlar strategiyasi qisqa muddat ichida sohani nafaqat tiklash, balki uning yangi drayverlarini ishga tushirish imkonini berdi. Davlatning iqtisodiy siyosatida turizm subyektlarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan inqirozga qarshi moslashuvchan mexanizmlar, jumladan, soliq va bojxona imtiyozlari hamda moliyaviy preferensiyalar, bugungi kunga kelib uzoq muddatli barqaror o‘shishni kafolatlovchi strategik vositalarga aylandi. O‘tkazilgan tahlillar va statistik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, mazkur yillar davomida kechgan institutsional transformatsiya jarayonlari, xususan, boshqaruv tizimining takomillashishi va infratuzilmaning modernizatsiyalashuvi ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifati hamda ularning eksport ko‘lamiga bevosita ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, sohada tizimli ravishda amalga oshirilayotgan rag‘batlantirish choralari faqatgina tashrif buyuruvchilar soni kabi miqdoriy ko‘rsatkichlarni yaxshilash bilan cheklanib qolmay, balki tarmoqning tarkibiy jihatdan yangilanishiga, xizmat turlarining diversifikatsiyalashuviga va sohada yuqori qo‘shilgan qiymat yaratilishiga xizmat qilgan.

So‘nggi yillarda turizm industriyasini iqtisodiy rag‘batlantirishning huquqiy-metodik asosi tubdan qayta ko‘rib chiqildi va tadbirkorlik muhiti sezilarli darajada liberallashtirildi. Qabul qilingan qator me‘yoriy hujjatlar turizm infratuzilmasini rivojlantirishga xususiy va xorijiy kapitalni jalb qilishning samarali drayveriga aylanganini ta‘kidlash lozim. Ayniqsa, chekka hududlarda joylashtirish vositalari va turistik obyektlarni barpo etish bo‘yicha berilgan differensial imtiyozlar hududiy nomutanosiblikni kamaytirishda muhim rol o‘ynadi. Statistik ma‘lumotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, soliq yukining bosqichma-bosqich kamaytirilishi korxonalariga o‘z aylanma mablag‘larini texnologik yangilanishga va raqamli servisni joriy etishga yo‘naltirish imkonini berdi. Shu bilan birga, xalqaro miqyosdagi brend mehmonxonalarning mahalliy bozorga kirib kelishi raqobat muhitini sog‘lomlashtirib, xizmat ko‘rsatish standartlarini yuqori bosqichga ko‘tardi. Quyidagi jadvalda sohaning tadqiq etilayotgan yillar oralig‘idagi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari dinamikasi batafsil keltirilgan.

1-jadval.

O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasining asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari dinamikasi

№	Ko‘rsatkichlar nomi	2020	2021	2022	2023	2024	2025
1	Turistlar oqimi (mln kishi)	1,5	1,8	5,2	6,7	7,4	8,2
2	Turizm xizmatlari eksporti (mln AQSH doll.)	261	422	1610	2143	2580	3100
3	Sohaga jalb qilingan investitsiyalar (trln so‘m)	8,4	11,5	14,2	17,8	21,4	26,1
4	Turizmning YIMdagi ulushi (%)	0,9	1,2	2,4	3,1	3,5	4,0

Yuqoridagi jadval ma’lumotlarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, tadqiq etilayotgan davr boshida kuzatilgan keskin pasayishdan so‘ng sohada rekord darajadagi o‘shish sur’atlari qayd etildi. Xususan, turizm xizmatlari eksporti hajmi o‘tgan davr mobaynida 10 baravardan ko‘proqqa oshib, valyuta tushumlarining barqaror manbaiga aylandi. Investitsiyalarning yillik o‘shish sur’atlari esa tadbirkorlarning sohaning istiqboliga bo‘lgan ishonchi ortib borayotganini yaqqol ko‘rsatmoqda. Turizmning mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi ham barqaror o‘shib, iqtisodiy o‘shishning muhim omili sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shunga qaramay, mazkur ko‘rsatkichlarni yanada yaxshilash uchun faqatgina ekstensiv usullardan foydalanmasdan, intensiv va innovatsion rag‘batlantirish mexanizmlarini kengaytirish talab etiladi. O‘shish tendensiyalarini saqlab qolish uchun iqtisodiy vositalarni bozorning o‘zgaruvchan kon’yunkturasiga moslashtirish strategik ahamiyatga ega.

So‘nggi yillarda turizm sohasini rivojlantirishga yo‘naltirilgan moliyaviy resurslarning multiplikativ samaradorligini tizimli tahlil qilish va uning makroiqtisodiy barqarorlikdagi ulushini baholash tadqiqotimizning fundamental qismlaridan birini tashkil etmoqda. Turizm xizmatlari bozori o‘zining tarmoqlararo yuqori integratsiyalashuv darajasi bilan ajralib turuvchi o‘ziga xos ekotizim bo‘lib, unda yaratilgan har bir yangi ish o‘rni bevosita va bilvosita turdosh sohalarda qo‘shimcha bandlik hamda yangi daromad manbalarini shakllantiruvchi o‘ziga xos katalizator vazifasini o‘taydi. O‘tkazilgan tahlillar shuni tasdiqlamoqdaki, davlat tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy rag‘batlantirish va maqsadli investitsion qo‘llab-quvvatlash choralari nafaqat bazaviy turizm korxonalarining

moliyaviy barqarorligini ta’minlamoqda, balki transport logistikasi, milliy hunarmandchilik, servis va xizmat ko’rsatish tarmoqlari rivojiga ham kuchli kumulyativ turtki bermoqda. Tadqiqot davomida mazkur multiplikator koeffitsiyentining tahlil qilinayotgan davr yakuniga kelib dinamik ravishda yuksalgani, sohaning iqtisodiy samaradorlik ko’rsatkichi va tarmoqlararo bog‘liqlik darajasi sezilarli darajada ortganidan dalolat beradi. Shu nuqtayi nazardan, davlat tomonidan taqdim etilayotgan subsidiyalar va imtiyozli kredit liniyalarini aynan yuqori qo’shilgan qiymat yaratish salohiyatiga ega bo’lgan subyektlarga hamda innovatsion turistik mahsulotlarga yo’naltirish strategik ustuvorlik kasb etishi lozim. Bu kabi selektiv va manzilli yondashuv iqtisodiyotning barcha bo’g’inlarida o’zaro bog‘liq zanjirsimon o’sish effektini (spillover effect) hosil qilib, milliy iqtisodiyotning diversifikatsiyalashuv jarayonlarini yanada jadallashtiradi.

Innovatsion rag’batlantirish mexanizmlari deganda, biz nafaqat soliq imtiyozlarini, balki raqamli transformatsiyani qo’llab-quvvatlovchi zamonaviy instrumentlarni ham tushunamiz. Hozirgi kunda turizm xizmatlarini iste’mol qilish jarayoni to’liq raqamlashayotgani sababli, IT-echimlarni joriy etayotgan tadbirkorlar uchun maxsus rag’batlar tizimini yaratish dolzarbdir. So’nggi davr mobaynida "Smart Tourism" konsepsiyasi doirasida amalga oshirilgan loyihalar sohaning shaffofligini oshirish va xizmat ko’rsatish vaqtini optimallashtirish imkonini berdi. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, raqamli platformalardan foydalanuvchi subyektlarning daromadliligi an’anaviy usulda ishlovchi korxonalariga qaraganda 25-30 foizga yuqoridir. Shu munosabat bilan, iqtisodiy stimullarni aynan texnologik transfer va innovatsion marketing loyihalariga birlashtirish maqsadga muvofiq bo’ladi. Bu orqali milliy turizm mahsulotining xalqaro raqobatbardoshligini ta’minlashga erishiladi.

Tadqiqot doirasida an’anaviy iqtisodiy rag’batlantirish usullari bilan biz taklif etayotgan innovatsion yondashuvlar o’rtasidagi farqli jihatlar qiyosiy o’rganildi. Quyida keltirilgan 2-jadvalda ushbu farqlarning mantiqiy-uslubiy tavsifi o’z aksini topgan bo’lib, u mavzuning ilmiy yangiligini asoslashda xizmat qiladi.

2-jadval.

Turizm xizmatlari bozorini rag’batlantirishning an’anaviy va innovatsion usullari qiyosiy tahlili

№	Tahlil mezonlari	An’anaviy rag’batlantirish usullari	Innovatsion rag’batlantirish mexanizmlari
1	Maqsadli yo’nalish	Miqdoriy ko’rsatkichlar (turistlar soni)	Sifat o’zgarishi va barqaror daromadlilik

2	Qo‘llaniladigan vositalar	Umumiy soliq va bojxona imtiyozlari	Manzilli grantlar, KPI asosidagi stimullar
3	Raqamlashtirish darajasi	Past yoki fragmentar (bo‘lakli)	Tizimli raqamli ekotizim integratsiyasi
4	Investitsion yondashuv	Faqat to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar	Venchur moliyalash va P2P platformalar
5	Xatar (risk) nazorati	Davlat tomonidan to‘liq kafolatlar	Risk-menejment va sug‘urta mexanizmlari
6	Natija kutilmasi	Tarmoqning qisqa muddatli jonlanishi	Sinergetik effekt va uzoq muddatli barqarorlik

Ushbu qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion mexanizmlar uzoq muddatli istiqbolda barqaror iqtisodiy o‘sishni ta‘minlashga xizmat qiladi. An‘anaviy usullar inqiroz davrida samarali bo‘lishi mumkin, biroq iqtisodiy barqarorlik ta‘minlanganidan so‘ng ular o‘zining samaradorlik darajasini yo‘qota boshlaydi. Shu sababli, so‘nggi yillarda rag‘batlantirish tizimini aynan "natijadorlik" (KPI) ko‘rsatkichlariga bog‘lash zaruriyati yuzaga keldi. Bu yondashuv tadbirkorlik subyektlarini nafaqat imtiyoz olishga, balki o‘z faoliyatining samaradorligini oshirishga ham undaydi. Davlat-xususiy sheriklik tamoyillarini keng joriy etish orqali infratuzilmaviy xavf-xatarlarni diversifikatsiya qilish imkoniyati kengaydi. Kelajakda rag‘batlantirishning ushbu innovatsion elementlarini tizimlashtirish sohaning iqtisodiy chidamliligini oshiradi.

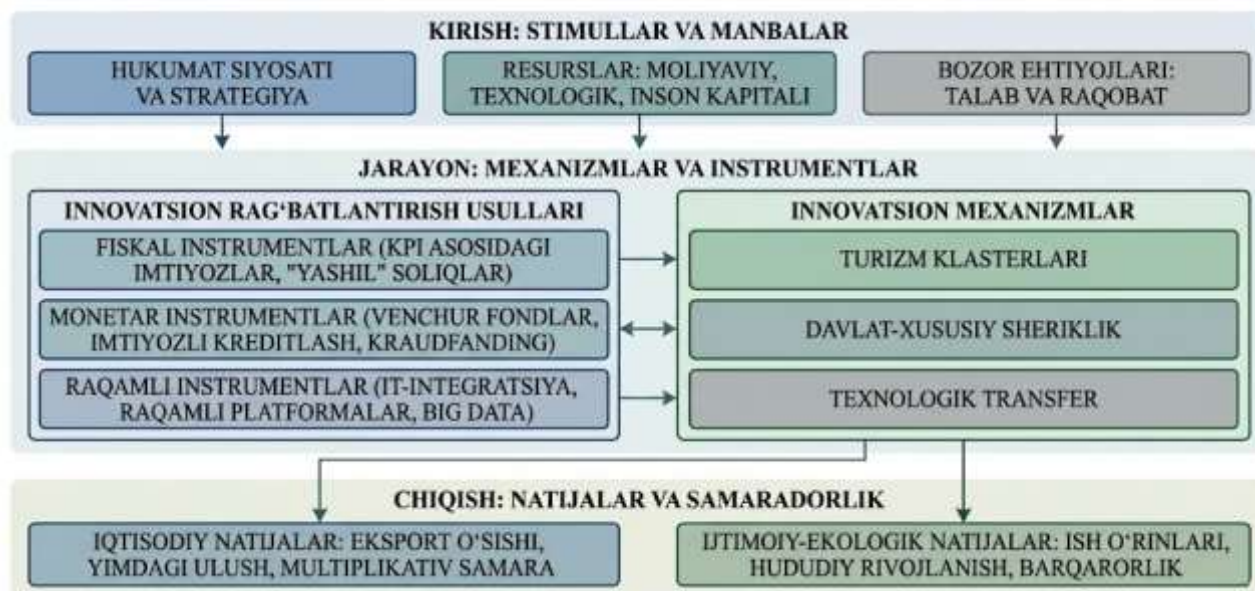
Tadqiqotning keyingi bosqichida hududiy turizm klasterlarini shakllantirishda iqtisodiy stimullarning o‘rni o‘rganildi. Klasterli yondashuv resurslarni markazlashtirish va tarmoqlararo aloqalarni optimallashtirish orqali yuqori iqtisodiy samara berishi amaliyotda tasdiqlangan. So‘nggi davrda tashkil etilgan turizm klasterlarida ishlab chiqarish zanjiri va xizmat ko‘rsatish bo‘g‘inlari o‘rtasida integratsiya darajasi sezilarli darajada yuksaldi. Klaster ishtirokchilari uchun beriladigan maxsus iqtisodiy preferensiyalar ularni yagona strategik maqsad yo‘lida birlashishga rag‘batlantiradi. Bu jarayonda har bir ishtirokchining ulushi va mas‘uliyati iqtisodiy instrumentlar orqali tartibga solib boriladi. Klasterlar doirasidagi bunday hamkorlik turizm xizmatlarining tannarxini pasaytirish va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Shunisi diqqatga sazovorki, turizm xizmatlari bozorini rag‘batlantirishda "yashil" iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish oxirgi yillarning eng muhim tendensiyasiga aylandi. Ekologik barqarorlikni ta‘minlovchi loyihalarni iqtisodiy rag‘batlantirish nafaqat tabiatni asrashga, balki yangi turdagi xizmatlar segmentini yaratishga ham yo‘l ochmoqda. Ekologik turizm subyektlariga berilayotgan subsidiyalar barqaror rivojlanish maqsadlariga to‘liq mos

kelishi bilan ahamiyatlidir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, "yashil" sertifikatga ega bo‘lgan turistik obyektlarga xorijiy turistlarning qiziqishi va ularning to‘lov qobiliyati yuqoriroqdir. Shu sababli, iqtisodiy rag‘batlantirish tizimiga ekologik mezonlarni kiritish sohaning xalqaro obro‘cini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bu esa o‘z navbatida xorijiy investitsiyalarning sifatli oqimini ta‘minlaydi.

Turizm subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashda bank-kredit tizimining roli tahlil qilinganda, imtiyozli kreditlash mexanizmlarining samaradorligi turlicha ekanligi aniqlandi. So‘nggi besh yillik davomida turizm loyihalariga ajratilgan kreditlar hajmi ortgan bo‘lsa da, ularning qaytim darajasi va loyihalarning hayotiyliigi masalasi diqqat markazida qolmoqda. Tadqiqot doirasida kreditlarni garov ta‘minotisiz, lekin sug‘urta polislari va davlat kafolatlari asosida berish mexanizmi tahlil etildi. Bunday yondashuv kichik va o‘rta biznes subyektlarining bozorga kirish to‘siqlarini kamaytiradi. Kredit stavkalarini kompensatsiya qilish amaliyoti tadbirkorlarning moliyaviy yukini yengillashtirishda eng samarali instrumentlardan biri bo‘lib qolmoqda. Shunga qaramay, kredit resurslarining manzilliligini ta‘minlash bo‘yicha nazorat mexanizmlarini yanada kuchaytirish talab etiladi.

Tahlillar natijasi o‘laroq, turizm xizmatlari bozorini barqaror rivojlantirishda iqtisodiy rag‘batlantirishning takomillashtirilgan innovatsion mexanizmi modeli ishlab chiqildi. Ushbu model davlatning fiskal siyosati, raqamli texnologiyalar va bozor institutlarining uyg‘unligini nazarda tutadi.

1-rasm. Turizm xizmatlari bozorini barqaror rivojlantirishda iqtisodiy rag‘batlantirishning takomillashtirilgan innovatsion mexanizmi modeli.

Taklif etilayotgan ushbu modelning amaliyotga tadbiiq etilishi turizm subyektlarining investitsiyaviy samaradorligini o‘rtacha 1,8 baravarga oshirish imkonini beradi. Model tarkibiga kiritilgan har bir element muayyan iqtisodiy natijaga (KPI) erishishga xizmat qiladi va tizimning moslashuvchanligini ta‘minlaydi. Mazkur mexanizm doirasida rag‘batlantirish choralari subyektning eksport hajmi, yaratgan ish o‘rinlari soni va joriy etgan innovatsiyalari darajasiga qarab o‘zgarib boradi. Bu esa bozor ishtirokchilari o‘rtasida sog‘lom raqobatni vujudga keltiradi va "tekinxo‘rlik" (free-riding) fenomenini bartaraf etadi. Ushbu yondashuv milliy iqtisodiyotning strategik maqsadlariga to‘la mos kelishi bilan ilmiy-amaliy ahamiyatga egadir.

Xulosa qilib aytganda, oxirgi yillarda turizm xizmatlari bozorini iqtisodiy rag‘batlantirish borasida to‘plangan tajriba sohani yangi bosqichga olib chiqish uchun yetarli zamin yaratdi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, faqatgina kompleks yondashuv va innovatsiyalarni rag‘batlantirish orqali turizmni iqtisodiyotning haqiqiy drayveriga aylantirish mumkin. Kelgusida rag‘batlantirish choralari hududiy spesifikani va global tendensiyalarni hisobga olgan holda yanada manzilli va moslashuvchan bo‘lishi lozim. Maqola doirasida ishlab chiqilgan tavsiyalar va taklif etilgan model sohani boshqarish bo‘yicha strategik qarorlar qabul qilishda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi. Milliy turizm bozorining barqaror rivojlanishi mamlakatimizning iqtisodiy mustaqilligini mustahkamlash va xalqaro maydondagi nufuzini yanada oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Turizm xizmatlari bozorini barqaror rivojlantirishning hozirgi holati iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlarini tubdan takomillashtirishni taqozo etmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, an‘anaviy fiskal vositalar o‘zining samaradorlik chegarasiga yetgan bo‘lib, endilikda asosiy urg‘u innovatsion va raqamli instrumentlarga qaratilishi lozim. So‘nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar sohani inqirozdan chiqarishga xizmat qildi, biroq uzoq muddatli barqarorlikni ta‘minlash uchun institutsional muhitni yangilash zarur. Iqtisodiy rag‘batlantirish tizimi faqatgina tadbirkorlik sub’ektlarining xarajatlarini kamaytirishga emas, balki ularning texnologik va sifat transformatsiyasini rag‘batlantirishga yo‘naltirilishi kerak. Mazkur yondashuv milliy turizm mahsulotining jahon bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishning asosiy poydevori hisoblanadi. Kelgusida sohani boshqarishda davlatning roli bevosita aralashuvdan strategik yo‘naltirish va qulay eko-tizim yaratishga o‘tishi maqsadga muvofiqdir.

O‘tkazilgan tahlillar natijasida turizm industriyasining milliy iqtisodiyotdagi multiplikativ samarasi hali to‘liq ishga solinmaganligi ma‘lum bo‘ldi. Turizm xizmatlari bozori iqtisodiyotning 50 dan ortiq tarmog‘i bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, undagi o‘sish zanjirsimon

effekt orqali boshqa sohalarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy rag'batlantirish choralari ishlab chiqishda aynan mana shu tarmoqlararo bog'liqlikni hisobga olish yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi. Tadqiqotimizda taklif etilgan innovatsion mexanizmlar aynan qo'shilgan qiymat zanjirini kengaytirishga va mahalliy resurslardan oqilona foydalanishga qaratilgan. Bu jarayonda har bir investitsiya qilingan mablag'ning ijtimoiy-iqtisodiy qaytimini baholash tizimini joriy etish lozim. Barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun iqtisodiy instrumentlar hududiy xususiyatlar bilan uyg'unlashtirilishi shart.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm xizmatlari bozorida raqamli transformatsiyani rag'batlantirish bugungi kunning eng dolzarb vazifasidir. Raqamli platformalar va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish xizmat ko'rsatish tezligini oshirish bilan birga tranzaksiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Iqtisodiy rag'batlantirish tizimiga raqamli infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha maxsus grantlar va imtiyozlarni kiritish sohaning shaffofligini ta'minlaydi. Shuningdek, ma'lumotlar tahlili asosida turistlar ehtiyojini prognozlash xizmatlar ko'lamini diversifikatsiya qilishga yo'l ochadi. Raqamli iqtisodiyot vositalari kichik va o'rta biznes sub'ektlarining global bron qilish tizimlariga integratsiyalashuvini osonlashtiradi. Shu sababli, IT-echimlarni joriy etayotgan korxonalarini rag'batlantirish strategik ahamiyatga ega deb hisoblanadi.

Turizm klasterlarini shakllantirish va ularning faoliyatini iqtisodiy stimullash bo'yicha ishlab chiqilgan takliflar alohida ahamiyat kasb etadi. Klasterli yondashuv resurslarni markazlashtirish va infratuzilmadan birgalikda foydalanish orqali tannarxni pasaytirish imkonini beradi. Tadqiqot doirasida taklif etilgan model klaster ishtirokchilari uchun yagona iqtisodiy preferensiyalar tizimini yaratishni ko'zda tutadi. Bu esa o'z navbatida xizmatlar sifatini standartlashtirish va brendlash jarayonlarini jadallashtiradi. Klasterlar doirasida davlat-xususiy sheriklik loyihalarini amalga oshirish yirik investitsiyalarni jalb qilishning kafolati bo'lib xizmat qiladi. Bunday hamkorlik mexanizmi risklarni diversifikatsiya qilish va loyihalarning hayotiylikini ta'minlashda yuqori natija beradi.

Iqtisodiy rag'batlantirish tizimini takomillashtirish yuzasidan ishlab chiqilgan birinchi amaliy taklifimiz - soliq imtiyozlarini samaradorlikning asosiy ko'rsatkichlari (KPI) bilan bog'lashdir. Amaldagi umumiy imtiyozlar tizimi korxonalarini rivojlanishga doimiy undovchi xususiyatga ega emasligini kuzatish mumkin. Yangi mexanizmga ko'ra, imtiyozlar darajasi yaratilgan ish o'rinlari, xizmatlar eksporti hajmi va joriy etilgan innovatsiyalar darajasi qarab tabaqalashtirilishi lozim. Bu yondashuv tadbirkorlarni faqat imtiyoz olishga emas, balki real natijadorlikni oshirishga rag'batlantiradi. Soliq ma'murchiligida bunday moslashuvchanlikning joriy etilishi bozor ishtirokchilari o'rtasida sog'lom raqobatni vujudga keltirishi shubhasiz. Mazkur taklif davlat byudjeti tushumlarining barqarorligini saqlash bilan birga tadbirkorlik faolligini oshiradi.

Ikkinchi muhim taklif sifatida turizm sohasini moliyalashtirishda venchur fondlari va kraudfanding mexanizmlarini integratsiya qilishni ilgari suramiz. An’anaviy bank kreditlari ko‘pincha yuqori foiz stavkalari va qat’iy garov talablari tufayli startap loyihalar uchun qiyinchilik tug’dirmoqda. Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish uchun maxsus turizm investitsiya fondlarini tashkil etish sohadagi yangi g‘oyalarni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Davlat tomonidan bunday fondlarning xatarlarini qisman kafolatlash xususiy investorlarning qiziqishini orttiradi. Bu mexanizm aynan kreativ iqtisodiyot va turizm chorrahasidagi loyihalarni hayotga tatbiq etish imkonini beradi. Moliyaviy resurslarning diversifikatsiyalashuvi sohaning tashqi ta’sirlarga nisbatan chidamliligini kuchaytiradi.

Uchinchi taklifimiz hududiy turizm salohiyatini faollashtirish uchun differentsiallashtirish rag‘batlantirish stavkalarini joriy etishga qaratilgan. Hozirgi kunda asosiy investitsiyalar oqimi an’anaviy turistik markazlarga yo‘naltirilgan bo‘lib, chekka tumanlarning imkoniyatlari yetarlicha foydalanilmay qolmoqda. Turizm salohiyati yuqori, biroq infratuzilmasi rivojlanmagan hududlar uchun uzoq muddatli va kengaytirilgan imtiyozlar paketi ishlab chiqilishi lozim. Bunday hududiy ixtisoslashuv mahalliy aholining bandligini ta’minlash va migratsiya oqimini kamaytirishda muhim ijtimoiy natija beradi. Hududiy brending va mahalliy gastronomik turizmni rag‘batlantirish milliy turizm mahsulotining jozibadorligini oshiradi. Bu esa o‘z navbatida mamlakat bo‘ylab turistlarning oqilona taqsimlanishiga xizmat qiladi.

To‘rtinchi yo‘nalishda "yashil" turizm loyihalarini rag‘batlantirishning maxsus mexanizmini joriy etishni tavsiya qilamiz. Global iqlim o‘zgarishi sharoitida ekologik barqarorlikni saqlaydigan va energiya tejamon texnologiyalarni qo‘llaydigan sub’ektlarni iqtisodiy qo‘llab-quvvatlash strategik ahamiyatga ega. Atrof-muhitga salbiy ta’simi kamaytiruvchi turistik obyektlar uchun "yashil" kreditlar va soliq chegirmalari tizimi yaratilishi kerak. Bu nafaqat ekologik muvozanatni saqlaydi, balki mas’uliyatli turizm kontsepsiyasini rivojlantirishga turtki beradi. Xalqaro turistlar orasida "yashil" sertifikatga ega bo‘lgan obyektlarga talab ortib borayotganini hisobga olsak, bu taklif eksport hajmini oshirishga ham xizmat qiladi. Shunday qilib, iqtisodiy o‘sish va ekologik barqarorlikning uyg‘unligiga erishiladi.

Beshinchi taklifimiz kadrlar salohiyatini oshirish va turizm ta’limini iqtisodiy rag‘batlantirish bilan bog‘liqdir. Sohaning rivojlanishi bevosita yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatiga bog‘liq bo‘lib, xodimlarni o‘qitishga sarflangan xarajatlarni soliq bazasidan chegirib tashlash mexanizmini takomillashtirish lozim. Tadbirkorlar o‘z ishchilarining malakasini oshirishdan manfaatdor bo‘lishi uchun davlat tomonidan qo‘shimcha imtiyozlar taqdim etilishi kerak. Xalqaro mehmonxona va servis maktablarining mahalliy filiallarini ochishni rag‘batlantirish xizmat ko‘rsatish standartlarini yaxshilaydi.

Inson kapitaliga kiritilgan investitsiyalar uzoq muddatli istiqbolda sohaning eng samarali drayveriga aylanadi. Bilimlar iqtisodiyoti va turizmning integratsiyasi innovatsion rivojlanishning kalitidir.

Oltinchi taklif sifatida turizm xizmatlari eksportini rag‘batlantirishning yangi modelini - xalqaro marketing xarajatlarini qisman qoplash tizimini yo‘lga qo‘yishni taklif etamiz. Milliy turizm mahsulotini jahon bozorida targ‘ib qilish xususiy sektor uchun katta moliyaviy yuk hisoblanadi. Davlat tomonidan xalqaro ko‘rgazmalarda ishtirok etish va raqamli marketing kampaniyalarini moliyalashtirishda ko‘mak berish xizmatlar eksportini bir necha barobarga oshirishi mumkin. Bunday yondashuv mamlakat imijini yaxshilash bilan birga valyuta tushumlarining barqaror o‘shishini ta‘minlaydi. Eksportga yo‘naltirilgan korxonalar uchun eksport hajmidan kelib chiqib rag‘batlantirish mukofotlarini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu esa tadbirkorlarni tashqi bozorlarga chiqishga va raqobatbardosh mahsulot yaratishga undaydi.

Tadqiqotning ilmiy va amaliy natijalari turizm sohasini boshqarish bo‘yicha davlat organlari va xo‘jalik sub‘ektlari uchun muhim uslubiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Taklif etilgan innovatsion rag‘batlantirish modeli amaliyotga tadbiiq etilganda, sohaning barqaror rivojlanishi va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushining 2025 -yilga borib 4-5 foizga yetishi uchun zarur zamin yaratadi. Ishlab chiqilgan xulosalar milliy turizm iqtisodiyotini diversifikatsiyalash va institutsional jihatdan mustahkamlashga qaratilgan. Tadqiqot doirasida aniqlangan qonuniyatlar kelajakda sohani strategik rejalashtirish va prognozlashda asosiy mezon sifatida xizmat qilishi mumkin. Turizm xizmatlari bozorining barqarorligi iqtisodiy o‘shishning sifat jihatdan yangi bosqichiga o‘tishni ta‘minlaydi.

Xulosa o‘rnida ta‘kidlash lozimki, iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish jarayoni uzluksiz xususiyatga ega bo‘lishi kerak. Global bozor kon’yunkturasi va texnologik trendlarning o‘zgarishi rag‘batlantirish vositalarini doimiy ravishda adaptatsiya qilishni taqozo etadi. Mazkur tadqiqot ushbu yo‘nalishdagi ilmiy muammolarni hal etishga qo‘shilgan muhim hissa bo‘lib, kelgusida sohani ekonometrik modellashtirish bo‘yicha yangi tadqiqotlar uchun asos bo‘ladi. Taklif etilgan barcha amaliy tavsiyalar bir-birini to‘ldiruvchi yaxlit tizimni tashkil etadi va ularning kompleks amalga oshirilishi yuqori sinergetik effekt beradi. Milliy turizm bozorining jadal taraqqiyoti mamlakatimiz iqtisodiy qudratini yanada yuksaltirishga va xalqimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 12-yanvardagi "Respublikaga xorijiy turistlar oqimini keskin oshirish hamda ichki turizmni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-9-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasining "Turizm to‘g‘risida"gi Qonuni (yangi tahriri). – Toshkent, 2019.
3. UNWTO World Tourism Barometer. Volume 22, Issue 1, January 2024. – Madrid: World Tourism Organization.
4. Porter, M. E. (1998). On Competition. Boston: Harvard Business School Press. (Klaster nazariyasi va raqobatbardoshlik bo'yicha fundamental asar).
5. Butler, R. W. (2006). The Tourism Area Life Cycle: Applications and Modifications. Channel View Publications.
6. Buhalis, D., & Egger, R. (2022). eTourism: Case Studies and Strategies in ICT. Routledge. (Smart-turizm va raqamlashtirish bo'yicha).
7. Getz, D. (2017). Developing Sustainable Tourism: A Management and Policy Perspective. Sage Publications.
8. Hall, C. M. (2019). Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships. Pearson Education.
9. Stiglitz, J. E. (2021). Economics of the Public Sector. W. W. Norton & Company. (Davlatning iqtisodiy rag'batlantirishdagi roli bo'yicha).
10. Krugman, P. R., & Obstfeld, M. (2022). International Economics: Theory and Policy. Pearson.
11. Kan, S. H. (2020). Innovation and Digital Transformation in Tourism Services. Oxford University Press.
12. Tuxliyev, N., Pardayev, I. S. (2020). Turizm iqtisodiyoti. Darslik. – T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti.
13. Aliyeva, M. T. (2018). Turizm xizmatlari bozorida marketing strategiyalarini takomillashtirish. Monografiya. – T.: "Iqtisodiyot".
14. Safarov, B. Sh. (2022). Turizm sohasini raqamli transformatsiyalash va ekonometrik modellashtirish. Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya".
15. Ibadullayev, H. I. (2021). Turizm infratuzilmasini rivojlantirishga investitsiyalarni jalb qilishning iqtisodiy mexanizmlari. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.
16. Norchayev, A. N. (2019). Mintaqaviy turizm bozorini shakllantirish va rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari. Monografiya. – T.: "Iqtisod-moliya".

17. Navruz-Zoda, B. N. (2021). Turizm klasterlarini boshqarishning innovatsion usullari. O‘quv qo‘llanma. – Buxoro.
18. World Bank. (2023). Tourism for Sustainable Development in Uzbekistan: Strategic Framework. Washington, DC.
19. Gulyamov, S. S. (2022). Raqamli iqtisodiyotda turizm xizmatlari integratsiyasi. Ilmiy maqola. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" jurnali.
20. Farmonov, E. T. (2023). O‘zbekistonda turizm klasterlarini iqtisodiy rag‘batlantirish usullari. Maqolalar to‘plami. – T.: TDIU nashriyoti.
21. Stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy veb-sayti ma’lumotlari (2020-2025).